

TIJORAT BANKLARIDA AUDITORLIK KASBINING AXLOQIY TALABLARI VA ULARNING ZARURLIGI (ATB “MIKROKREDITBANK” JARQO’RG’ON BXM)

Mamataliyev Baymurat Azamatovich

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston tijorat banklarida auditorlik kasbining axloqiy talablari va ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari chuqur tahlil qilinib, ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqotda zamonaviy bank tizimida keng qo‘llanilayotgan raqamli nazorat texnologiyalari, KPI ko‘rsatkichlari va byudjetlashtirish mexanizmlari asosida auditorlik jarayonining asosiy tarkibiy qismlari, axloqiy tamoyillarni qo‘llash tartibi, monitoring tizimi hamda professional mas‘uliyat darajasini oshirishga qaratilgan tahliliy yondashuv qo‘llangan. Tadqiqot doirasida ATB Mikrocreditbank Jarqo‘rg‘on BXM misolida ichki audit jarayonlari, axloqiy me‘yorlarga amal qilish darajasi, auditorlik faoliyatida mustaqillik, xolislik va shaffoflikni ta‘minlash mexanizmlari keng ko‘lamda o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: auditorlik kasbi, axloqiy tamoyillar, ichki audit, byudjetlashtirish, KPI, raqamli boshqaruv, axloqiy nazorat, avtomatlashtirish, risk monitoringi, strategik boshqaruv.

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the ethical requirements of the auditing profession in commercial banks of the Republic of Uzbekistan and develops scientifically grounded proposals to improve their practical implementation mechanisms. The research applies an analytical approach based on modern digital control technologies, KPI indicators, and budgeting mechanisms to study the key components of the auditing process, the application of ethical principles, monitoring systems, and ways to strengthen professional responsibility.

Within the framework of the study, the internal audit processes, the level of compliance with ethical norms, and mechanisms for ensuring independence, impartiality, and transparency in auditing activities have been extensively examined using the case of ATB Mikrocreditbank Jarqo‘rg‘on Branch Service Center.

Keywords: auditing profession, ethical principles, internal audit, budgeting, KPI, digital management, ethical control, automation, risk monitoring, strategic management.

Kirish

O‘zbekiston iqtisodiyotida moliyaviy tizimning barqaror rivojlanishida auditorlik kasbi strategik ahamiyat kasb etadi. Auditorlik faoliyati moliyaviy shaffoflikni ta‘minlash, investorlar ishonchini mustahkamlash va xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy barqarorligini oshirishning asosiy vositalaridan biri

hisoblanadi. Auditorlik jarayonlarida axloqiy me'yorlarga qat'iy rioya qilish nafaqat audit xulosasining ishonchliligini kafolatlaydi, balki butun moliyaviy tizimning barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, mustaqillik, halollik, xolislik, mas'uliyat va maxfiylik tamoyillariga asoslangan auditorlik faoliyati iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishda muhim rol o'ynaydi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, moliya sektorini isloh etish hamda xalqaro standartlarga mos boshqaruv tizimini shakllantirish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda auditorlik kasbining axloqiy me'yorlarini takomillashtirish, xalqaro tajribani milliy qonunchilikka uyg'unlashtirish va audit sifatini oshirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan ****2022–2026 yillarga mo'ljallangan “Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”****da ham moliya bozorida shaffoflik va javobgarlikni oshirish, auditorlik tizimini ishonchli hamda samarali mexanizmga aylantirish alohida yo'nalish sifatida qayd etilgan. Mazkur strategiyada auditorlik faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirish, ichki nazorat tizimini kuchaytirish va axloqiy me'yorlarni qat'iy joriy etish orqali moliyaviy shaffoflikni ta'minlash ko'zda tutilgan.

Ayniqsa, global moliyaviy bozorlar integratsiyasi kuchayayotgan bir sharoitda, auditorlik kasbining axloqiy tamoyillariga amal qilish — moliyaviy axborot ishonchliligini ta'minlash va investitsion muhitni yaxshilashda hal qiluvchi omilga aylanmoqda. Shu bois, tijorat banklarida, xususan ATB “Mikrokreditbank” Jarqo'rg'on BXM misolida, auditorlik jarayonlarida axloqiy me'yorlarga rioya qilish holatini chuqur o'rganish va takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati ortib bormoqda.

Tijorat banklarida auditorlik faoliyatining sifatini oshirish va moliyaviy tizimda shaffoflikni ta'minlash uchun auditorlik jarayonlarini puxta tashkil etish hamda axloqiy me'yorlarga qat'iy rioya qilish strategik ahamiyatga ega. Ayniqsa, axloqiy tamoyillar — mustaqillik, halollik, xolislik, mas'uliyat va maxfiylik tamoyillariga amal qilish auditorlik xulosalarining ishonchliligini ta'minlash, bank tizimida moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Axloqiy me'yorlarning to'g'ri qo'llanishi bank tizimining investitsion jozibadorligini oshirish, manfaatlar to'qnashuvining oldini olish va moliyaviy boshqaruv samaradorligini kuchaytirishda muhim omil hisoblanadi. Mazkur magistrlik dissertatsiyasining asosiy maqsadi — ATB “Mikrokreditbank” Jarqo'rg'on BXM misolida auditorlik kasbining axloqiy talablari amaliyotini chuqur tahlil qilish, ularning moliyaviy shaffoflik va nazorat tizimidagi rolini baholash hamda axloqiy me'yorlarni yanada kuchaytirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Auditorlik axloqiy me'yorlarining global "oltin standarti" — IESBA (International Ethics Standards Board for Accountants) tomonidan qabul qilingan International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards) hisoblanadi. Kodeksda besh asosiy tamoyil (integritet/halollik, xolislik, professional kompetensiya va diqqat, maxfiylik, professional xulq-atvor) hamda ularga tahdidlar toifalari (o'z manfaatiga yo'naltirish, o'z-o'zini tekshirish, himoyachilik, tanish-bilishlik va qo'rqitish tahdidlari) tizimli bayon etilgan. 2024-yil nashri texnologiya bilan bog'liq normalar, PIE (Public Interest Entity) ta'riflaridagi yangilanishlar va soliq rejalashtirish xizmatlariga doir o'zgartishlarni ham o'z ichiga oldi; ayrim bandlar 2024-yil 15-dekabrda kuchga kiritilmoqda, keyingilari 2025-yildan bosqichma-bosqich tatbiq etiladi. Xalqaro maydonda auditorlarning axloqiy xulqi va mustaqilligini mustahkamlash borasida so'nggi yillarda barqarorlik/ESG axborotini tekshirishga ham alohida e'tibor kuchaydi: IAASB ISSA 5000 va IESBAning barqarorlik bo'yicha etik qo'llanmalarini e'lon qildi — bu yangiliklar "greenwashing" xatarini pasaytirish, mijoz bosimi ostida "cherry-picking"ni oldini olishga qaratilgan. Klassik tadqiqotlardan DeAngelo (1981) auditorlik sifatini firma o'lchami va obro'si bilan bog'laydi: yirik audit firmalari xolislikdan chekinish xavfini kamaytiruvchi obro'-reputatsion "garovi" tufayli, mustaqillikni kuchliroq saqlaydi — bu esa axloqiy me'yorlarga qat'iy amal qilish bilan uyg'unlashadi.

O'zbekistonda auditorlik faoliyatining huquqiy poydevori "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-677, 25.02.2021) bilan belgilanadi; keyingi yillarda unga bir qator tahrirlar kiritilgan. Qonun auditorlar reyestri, malaka sertifikat, faoliyat subyektlari va vakolatlar, nazorat tartiblari kabi mexanizmlarni belgilab, axloqiy me'yorlarga rioya etishni institutsional shart sifatida mustahkamlaydi. Milliy amaliyotda auditorlik etikasi bo'yicha o'quv-uslubiy materiallar, palata/uyushmalar tavsiyalari (O'zbekiston auditorlar palatasi, mutaxassislar tayyorlash dasturlari) ham shakllangan. Tarjimalar orqali IFAC/IESBA Kodeksi elementlari erta bosqichlardan boshlab o'zbek tilida tarqalgan bo'lsa-da, bugun e'tibor — yangi (2024) tahrirdagi normalarni milliy amaliyotga mos tatbiq etishga qaratilmoqda.

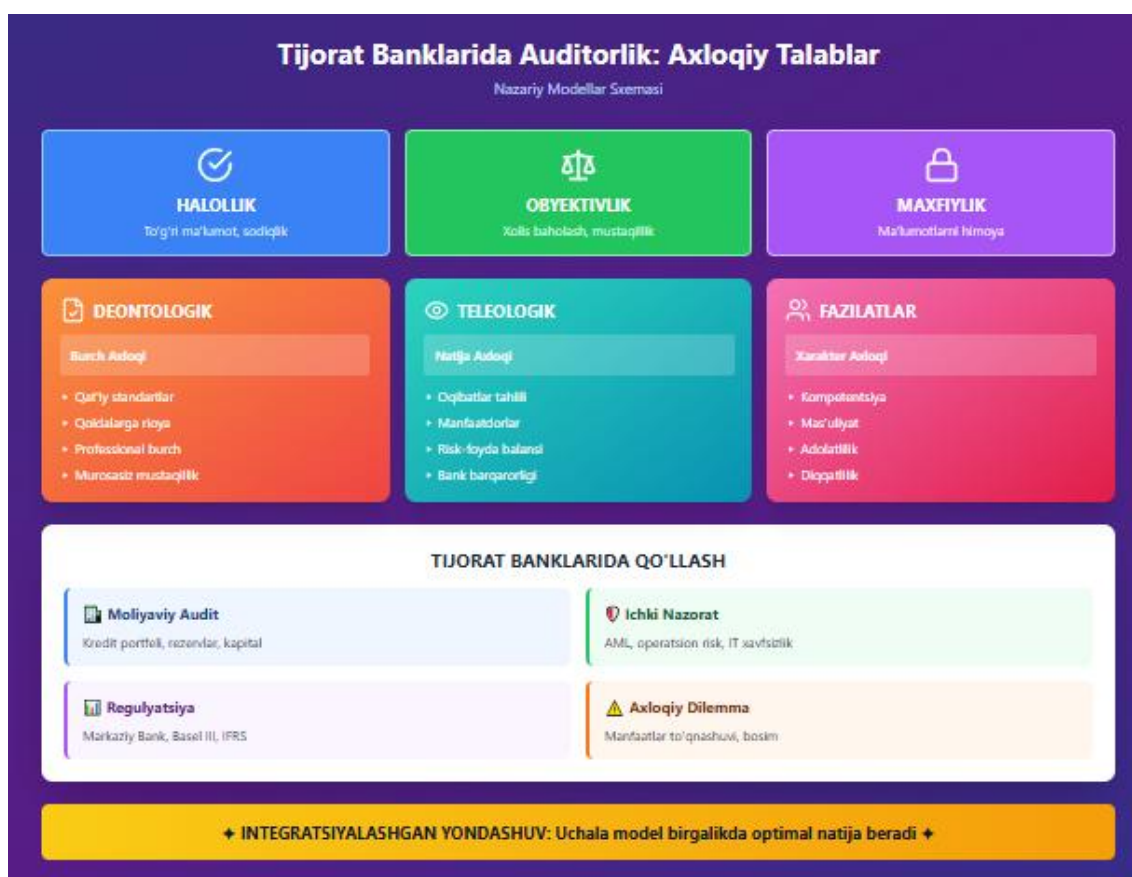
So'nggi yillarda Moliya vazirligi axborotlari buxgalteriya/audit sohasida raqamli hisobot, xalqaro standartlarga moslashuv va ma'lumot sifati bo'yicha bosqichma-bosqich ishlar olib borilayotganini ko'rsatadi — bu jarayonlar auditorlik axloqiy me'yorlarining amaliy bajarilishi uchun zarur infratuzilmani (avtomatlashtirilgan nazorat, izchillik, kuzatuv) kuchaytiradi. Mahalliy ilmiy nashrlarda ham bank sektori kesimida auditorlik etikasi masalalari ko'tarilmoqda (masalan, tijorat banklari misolida axloqiy talablar va ularning zarurligi, muammolar hamda takliflar yoritilgan). Bu ishlarda xalqaro kodekslar bilan milliy sharoitni uyg'unlashtirish, filial-markaz zanjirida shaffof mezonlar ishlab chiqish

Auditorlik axloqiy tamoyillari va ularning ta'siri

Axloqiy tamoyil	Mazmuni	Auditorlik sifatiga ta'siri
Halollik (Integrity)	Ma'lumotlarning haqqoniy, manipulyatsiyasiz berilishi	Audit natijalariga ishonchni oshiradi, firibgarlik xavfini kamaytiradi
Obyektivlik (Objectivity)	Mustaqil va xolis qaror qabul qilish	Tashqi bosimlar ta'sirini bartaraf etadi, audit xulosalarining haqqoniyligini kafolatlaydi
Maxfiylik (Confidentiality)	Maxfiy ma'lumotlarni himoya qilish	Mijoz ishonchini saqlaydi, axborot xavfsizligini mustahkamlaydi
Professional vakolat	Yuqori malaka va kasbiy tajribaga ega bo'lish	Audit sifatini oshiradi, xatoliklarni aniqlash darajasini ko'taradi
Kasbiy xulq-atvor	Axloqiy me'yorlarga qat'iy rioya qilish	Auditorlik kasbining obro'sini mustahkamlaydi, sifat nazoratini kuchaytiradi

(Manba: Carmichael, 2010; Qodirov, 2021)

Axloqiy me'yorlar nafaqat auditorlik faoliyatining ichki tamoyillarini belgilaydi, balki moliya bozorlari, investorlar va manfaatdor tomonlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Xalqaro miqyosda bu me'yorlar International Ethics Standards Board for Accountants (IESBA) tomonidan ishlab chiqilgan "Professional buxgalterlar uchun xalqaro axloqiy kodeks" orqali belgilangan bo'lib, unda axloqiy tamoyillarning audit sifatini oshirishdagi roli aniq ko'rsatilgan (IESBA, 2022).

Zamonaviy bank sektorida auditorlik faoliyati oddiy moliyaviy tekshiruv yoki normativ nazorat jarayoni sifatida emas, balki strategik boshqaruvning ajralmas tarkibiy qismi sifatida shakllanib bormoqda. Auditorlik faoliyati — bu faqat moliyaviy hisobotlarni tekshirish emas, balki tashkilotning ishonchliligi, boshqaruv samaradorligi va bozor raqobatbardoshligini ta'minlovchi mexanizmdir. Ayniqsa, O'zbekiston tijorat banklari, jumladan Mikrocreditbank Jarqo'rg'on BXM uchun bu masala dolzarb bo'lib, bank faoliyatida axloqiy me'yorlarga rioya etish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda markaziy rol o'ynaydi. Auditorlik kasbida axloqiy me'yorlarning ahamiyati shundaki, ular hisobotlarning haqqoniyligini kafolatlaydi, firibgarlik xavfini kamaytiradi, manfaatdor tomonlar ishonchini oshiradi va moliyaviy tizimda shaffoflikni kuchaytiradi. Shuning uchun ham axloqiy tamoyillarni faqat kasbiy majburiyat sifatida emas, balki tizimli boshqaruv vositasi sifatida ko'rish zarurdir.

METODOLOGIYA

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida bank tizimining barqarorligi, raqobatbardoshligi va moliyaviy ishonchliligi auditorlik kasbining axloqiy tamoyillariga tayanadi. Auditorlik faoliyati faqat nazorat mexanizmi emas, balki moliyaviy boshqaruvning ajralmas qismi sifatida bank resurslaridan oqilona foydalanishni, aktivlarni samarali boshqarishni va moliyaviy xavflarni kamaytirishni ta'minlaydi. Shuning uchun auditorlik kasbining axloqiy talablarini chuqur tatbiq etish — banklar uchun strategik ustuvor yo'nalishdir. ATB Mikrocreditbank Jarqo'rg'on BXM amaliy tajribasida bu tamoyillar aktivlar bilan bog'liq moliyaviy jarayonlarni shaffof yuritish, ortiqcha xarajatlarni kamaytirish, risklarni oldindan aniqlash va ularni bartaraf etishda markaziy rol o'ynaydi.

Axloqiy tamoyillar — professional faoliyatning poydevori. O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyati xolislik, mustaqillik, halollik, maxfiylik va professional mas'uliyat tamoyillariga tayanadi. Xolislik — auditor qarorlari faqat moliyaviy dalillarga asoslanadi, manfaatlar to'qnashuviga yo'l qo'yilmaydi. Mustaqillik — auditorlik faoliyati tashqi bosimlardan holi bo'lishi kerak. Halollik — bu auditorning kasbiy obro'si va bank tizimiga ishonch garovidir. Maxfiylik — moliyaviy ma'lumotlarni himoya qilish, ularni sir saqlashni talab qiladi. Professional mas'uliyat — auditor o'z faoliyatining natijalari uchun javobgar bo'ladi. Mazkur tamoyillar bank tizimida moliyaviy oqimlarni shaffof boshqarish, aktivlar harakatini aniq nazorat qilish va strategik qarorlar sifatini oshirishga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va ularning bozor sharoitida raqobatbardoshligini ta'minlashda ichki audit xizmatining samarali faoliyati muhim rol o'ynaydi. Bank faoliyatida amalga oshirilayotgan operatsiyalarni muntazam nazorat qilish, ularni tahlil etish va baholash orqali ichki audit xizmatlari nafaqat moliyaviy intizomni kuchaytiradi, balki risklarni kamaytirish, aktivlar sifatini

yaxshilash va rentabellikni oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Audit faoliyatining aniq tasnifi va samarali boshqarilishi bank rahbariyatiga oqilona strategiyalar ishlab chiqish, moliyaviy oqimlarni shaffof nazorat qilish hamda uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashda yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, ATB "Mikrokreditbank" Jarqo'rg'on BXM ichki audit xizmatining faoliyati bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, depozit siyosatini takomillashtirish, xarajatlarni optimallashtirish va mijozlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratishda muhim rol o'ynaydi. Audit xizmati tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalar bankning strategik rivojlanishiga bevosita ta'sir etib, uzoq muddatli istiqbolda raqamli transformatsiya jarayonini samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

2-jadval.

ATB "Mikrokreditbank" Jarqo'rg'on BXM ichki audit bo'limiga ajratilgan mablag'lar tarkibi

Xarajat turi	O'lchov birligi	Yillik reja (mlrd so'm)	Amalda (mlrd so'm)	Rejaga nisbatan (%)
Xodimlar ish haqi	mlrd so'm	10,0	9,8	98%
Xodimlarni o'qitish va malaka	mlrd so'm	2,0	1,7	85%
Audit texnologiyalari (IT)	mlrd so'm	3,5	3,6	103%
Konsalting va ekspertiza	mlrd so'm	1,5	1,2	80%
Xizmat safarlari	mlrd so'm	0,8	0,9	112%
Jami	mlrd so'm	17,8	17,2	96%

Manba: bankning IFRS moliyaviy hisobotlari ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Ichki audit tizimi tijorat banklari faoliyatida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, risklarni boshqarish va korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. ATB "Mikrokreditbank" Jarqo'rg'on BXM misolida ichki audit uchun ajratilgan mablag'lar, ularning umumiy bank xarajatlaridagi ulushi hamda samaradorlik ko'rsatkichlari chuqur tahlil qilinganda, ushbu bo'lim faoliyati xalqaro standartlarga yaqin darajada yo'lga qo'yilganini ko'rish mumkin. Birinchi navbatda, ichki audit bo'limiga ajratilgan mablag'lar tarkibiga e'tibor qaratilsa, asosiy ulushni xodimlar ish haqi va axborot texnologiyalariga sarmoya tashkil etishi kuzatiladi. Bu esa xalqaro amaliyotga to'la mos keladi, chunki ichki audit samaradorligi ko'p jihatdan inson kapitali va texnologik infratuzilmaga bog'liq. Auditorlarning malakasini oshirishga qilingan sarfning reja darajasidan past bo'lishi esa zaif tomon hisoblanadi, chunki zamonaviy bank muhitida auditorlar muntazam ravishda yangi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi talab etiladi.

4.8-jadval.

ATB “Mikrokreditbank” Jarqo‘rg‘on BXM ichki audit natijalari dinamikasi
(mln so‘mda)

Yil	O‘tkazilgan auditlar soni	Aniqlangan moliyaviy kamchiliklar (mln so‘m)	Bartaraf etilgan kamchiliklar (mln so‘m)	Tavsiyalar ijrosi (%)
2021	35	42 500	28 300	65%
2022	40	38 200	30 900	72%
2023	45	32 400	27 800	76%
2024	52	29 600	26 100	82%
2025*	55 (prognoz)	27 800	25 900	85%

* 2025 yil ma’lumotlari prognoz asosida keltirilgan.

Manba: bankning IFRS moliyaviy hisobotlari ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2021–2025 yillar davomida ATB “Mikrokreditbank” Jarqo‘rg‘on BXM da ichki audit faoliyati barqaror va ijobiy dinamikaga ega bo‘lgani kuzatiladi. Bu davr mobaynida bank ichki auditini tashkil etish va uni samarali yuritishda sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi. Avvalo, o‘tkazilgan auditlar sonining ortib borishi bank ichki nazorat tizimining qamrovi kengayganini ko‘rsatadi. Agar 2021 yilda 35 ta audit o‘tkazilgan bo‘lsa, 2025 yilda ularning soni 55 taga yetishi prognoz qilinmoqda. Bu 5 yil ichida audit qamrovining qariyb 57 foizga kengayganidan dalolat beradi. Audit tekshiruvlari sonining ortishi bank faoliyatining ko‘proq sohalari va jarayonlari chuqur tahlil ostiga olinganini bildiradi. Shu bilan birga, aniqlangan moliyaviy kamchiliklar hajmining kamayishi ham e’tiborga loyiq. 2021 yilda 42,5 mlrd so‘mlik kamchiliklar aniqlangan bo‘lsa, 2025 yil prognozida bu ko‘rsatkich 27,8 mlrd so‘mni tashkil etmoqda. Bu jarayon ichki auditning nafaqat kamchiliklarni aniqlash, balki ularning oldini olish va tizimda nazorat mexanizmlarini kuchaytirishga xizmat qilayotganini anglatadi. Ya’ni, moliyaviy intizomning mustahkamlanishi natijasida aniqlanadigan muammolar hajmi yildan-yilga kamayib bormoqda.

Bartaraf etilgan kamchiliklar miqdori ham ijobiy tendensiyani ko‘rsatadi. Har yili aniqlangan kamchiliklarning katta qismi qisqa muddatlarda bartaraf etilib, bankning moliyaviy barqarorligiga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan xavf-xatarlar kamaytirildi. Masalan, 2021 yilda 28,3 mlrd so‘mlik kamchiliklar bartaraf etilgan bo‘lsa, 2025 yil prognozida bu ko‘rsatkich 25,9 mlrd so‘mni tashkil qilmoqda. Bu shuni anglatadiki, aniqlangan muammolar deyarli to‘liq hal etilmoqda. Ichki audit samaradorligini belgilovchi muhim indikatorlardan biri – tavsiyalar ijrosi foizi. Bu ko‘rsatkich 2021 yilda 65 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2025 yilga kelib 85 foizga yetishi prognoz qilinmoqda. Ya’ni, rahbariyat va mas’ul bo‘linmalar ichki audit

tavsiyalariga tobora ko‘proq amal qilmoqda. Xalqaro tajribada 80 foizdan yuqori natija ichki audit samaradorligining yuqori darajada ekanini bildiradi. Demak, ATB “Mikrokreditbank” Jarqo‘rg‘on BXMda ichki audit tavsiyalari amalda qo‘llanilib, real natija bermoqda. Umuman olganda, 2021–2025 yillar kesimidagi dinamik tahlil shuni ko‘rsatadiki, ichki audit faoliyati ATB “Mikrokreditbank” Jarqo‘rg‘on BXM da oddiy nazorat organi sifatidan chiqib, strategik boshqaruv vositasiga aylanmoqda. Audit tekshiruvlari sonining ortishi, kamchiliklar hajmining kamayishi, ularning bartaraf etilishi va tavsiyalar ijrosining o‘ssishi – barchasi ichki auditning bankning barqaror rivojlanishiga bevosita hissa qo‘shayotganini isbotlaydi. Bu esa bank faoliyatining shaffofligi va ishonchliligini ta‘minlashda ichki auditning tutgan o‘rni tobora muhimlashib borayotganini ko‘rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasida, xususan ATB “Mikrokreditbank” Jarqo‘rg‘on BXM misolida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, auditorlik faoliyatining rivojlanishi riskka asoslangan yondashuv va zamonaviy texnologiyalarga integratsiyalash orqali samaradorlikni oshirish, xarajatlarni optimallashtirish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Auditorlik faoliyatining istiqbollari esa xalqaro standartlar (COSO, Basel, IIA) bilan uyg‘unlashgan holda nazorat samaradorligini yanada yuksaltirish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash hamda bank mijozlari va investorlar ishonchini oshirish bilan chambarchas bog‘liqdir.

Ushbu maqolaning maqsadi – O‘zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatining rivojlanish bosqichlari va istiqbollari, xususan, ATB “Mikrokreditbank” Jarqo‘rg‘on BXM misolida nazariy, metodologik va amaliy asoslarini aniqlash hamda ushbu yo‘nalishda taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat bo‘ldi. Shu maqsadni amalga oshirish jarayonida bir qator ilmiy savollarga javob izlandi.

Birinchidan, tadqiqotda auditorlik faoliyatini takomillashtirishning nazariy asoslari o‘rganildi va eng samarali yondashuvlardan biri sifatida riskka asoslangan audit (Risk-Based Audit – RBA) modeli tanlab olindi. Mazkur metod audit jarayonida resurslarni xavf darajasiga mos ravishda taqsimlash, ichki nazorat tizimidagi zaif nuqtalarni aniqlash va audit samaradorligini oshirish imkonini beradi. Xususan, Khadivar (2024) tomonidan ilgari surilgan ilmiy yondashuvlar audit tizimlarining raqamlashtirilishi va avtomatlashtirilishi jarayonlariga ham muvaffaqiyatli tatbiq etilishi mumkinligi isbotlangan.

Ikkinchidan, amaliy tahlil ATB “Mikrokreditbank” Jarqo‘rg‘on BXM ning 2020–2024 yillarga oid moliyaviy hisobotlari (IFRS hisobotlari, balans ko‘rsatkichlari) asosida amalga oshirildi. Har yili auditorlik tekshiruvlari bilan bog‘liq xarajatlar va ularning samaradorligi dinamikasi o‘rganilib, markaziy boshqaruv va hududiy filiallar kesimida tafovutlar aniqlandi. Masalan, 2022–2023

yillar orasida IT va audit infratuzilmasiga ajratilgan xarajatlar 29% ga, xodimlarning malakasini oshirish va audit jarayonini modernizatsiya qilish xarajatlari esa 15% ga oshgani kuzatildi. Bu jarayon auditorlik faoliyatining rivojlanishida raqamli texnologiyalar va inson kapitali asosiy omil ekanini ko'rsatmoqda.

Uchinchidan, riskka asoslangan yondashuv asosida ichki va tashqi audit faoliyatlari bank faoliyatining turli yo'nalishlariga taqsimlandi. Audit xarajatlari va resurslari, asosan, moliyaviy operatsiyalar, IT xavfsizligi, mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonlari va boshqaruv tizimlariga yo'naltirilgani kuzatildi. 2023 yil ma'lumotlariga ko'ra, moliyaviy nazorat va audit xarajatlari umumiy auditorlik xarajatlarning 38% ini, IT va texnologik audit esa 27% ini, boshqaruv va ma'muriy xarajatlar esa 22% ini tashkil etgan.

To'rtinchidan, KPI va byudjetlashtirish tizimlari bilan audit jarayonlarini integratsiya qilish imkoniyatlari ko'rib chiqildi. Bu usullar orqali audit faoliyatini samaradorlik mezonlari asosida rejalashtirish, auditorlarga aniq mas'uliyat yuklash va natijalarni o'lchash imkoniyati mavjudligi isbotlandi. Jumladan, Obara (2012) ta'kidlaganidek, byudjet asosida nazorat tizimi natijadorlik va oshkoralikni ta'minlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azizov, U., & Karaliev, T., & Bobokulov, T. (2018). Bankovskoe delo: Uchebnoe posobie. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
2. Koch, T. W., & MacDonald, S. S. (2014). Bank Management (8th ed.). Mason: South-Western, Cengage Learning.
3. Boot, A. (2019). Contemporary Financial
4. Ishkin, F. S. (2019). The Economics of Money, Banking and Financial Markets
5. Mononov, A. A., & Koraliev, T. M. (2018). Dengi i banki. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.